

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI “FARZAND/CHILD” KONSEPTINI VOQEALANTIRUVCHI MAQOL VA MATALLARNING STRUKTURAVIY- SEMANTIK TURLARINING QIYOSIY TADQIQI

Ergasheva Azizaxon Xayrulla qizi

Andijon davlat chet tillari instituti, 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi maqol va matallar asosida “farzand/child” konseptining strukturaviy va semantik jihatdan voqelanish xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda paremiologik birliklarning strukturaviy turlari hamda mazkur konseptni ifodalovchi asosiy semantik modellar aniqlanadi. Olingan natijalar ikki xalqning milliy mentaliteti va madaniy qadriyatlaridagi o‘xshashlik va farqlarni ochib berishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: konsept, farzand, paremiologiya, maqol va matal, strukturaviy-semantik tahlil, qiyosiy tilshunoslik.

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ТИПОВ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК, РЕПРЕЗЕНТИРУЮЩИХ КОНЦЕПТ «РЕБЁНОК/CHILD» В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Эргашева Азизахон Хайрулла кизи

Андижанский государственный институт иностранных языков, магистрант 2 курса

Аннотация

В статье проводится сравнительный анализ структурно-семантических особенностей реализации концепта «ребёнок/child» на материале узбекских и английских пословиц и поговорок. Определяются основные структурные типы паремиологических единиц и ключевые семантические модели, репрезентирующие данный концепт. Полученные результаты позволяют выявить сходства и различия в национальном менталитете и культурных ценностях двух народов, а также раскрывают лингвокультурологическую сущность концепта.

Ключевые слова: концепт, ребёнок, паремиология, пословицы и поговорки, структурно-семантический анализ, сопоставительная лингвистика.

A COMPARATIVE STUDY OF STRUCTURAL-SEMANTIC TYPES OF PROVERBS AND SAYINGS REPRESENTING THE CONCEPT “CHILD/FARZAND” IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Ergasheva Azizakhon Khayrulla qizi

Andijan State Institute of Foreign Languages, 2nd-year Master’s Student

Abstract

This article provides a comparative analysis of the structural and semantic realization of the concept “farzand/child” based on proverbs and sayings in the Uzbek and English languages. The study identifies the structural types of paremiological units as well as the main semantic models representing the given concept. The obtained results contribute to revealing similarities and differences in the national mentality and cultural values of the two peoples.

Keywords: concept, child, paremiology, proverbs and saying, structural-semantic analysis, comparative linguistics.

Bugungi zamonaviy tilshunoslikda til birliklarini faqat grammatik va leksik jihatdan emas, balki ularning madaniy va konseptual mazmuni asosida oʻrganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, lingvokulturologiya va kognitiv tilshunoslik doirasida **konsept** tushunchasi milliy tafakkur va dunyoqarashning til orqali namoyon boʻlishini tahlil etishda muhim ilmiy kategoriya sifatida qaraladi. Tilning paremiologik qatlami, yaʼni maqol va matallar, xalqning asrlar davomida shakllangan tajribasi, axloqiy meʼyorlari hamda ijtimoiy qadriyatlarini mujassamlashtirgan muhim manba sanaladi. Maqol va matallar ixchamligi, obrazlilik va umumlashtiruvchi xususiyati bilan konseptlarning strukturaviy va semantik modellarini ochib berishda alohida ahamiyat kasb etadi.

“Farzand/child” konsepti inson hayoti, oila va jamiyat bilan bevosita bogʻliq boʻlib, turli madaniyatlarda turlicha talqin qilinadi. Oʻzbek tilida *farzand* asosan baraka, nasl davomiyligi va oilaviy tayanch sifatida eʼtirof etilsa, ingliz paremiologiyasida *child* konsepti koʻproq tarbiya, masʼuliyat va shaxsiy rivoj bilan bogʻliq holda ifodalanadi. Shu jihatdan mazkur konseptni maqol va matallar asosida qiyosiy tadqiq etish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz va oʻzbek tillaridagi **“farzand/child” konseptini** voqelantiruvchi maqol va matallarning strukturaviy-semantik turlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Konsept tushunchasi kognitiv tilshunoslikda inson ongida shakllangan bilimlar majmui sifatida talqin qilinadi [1, 112–127-betlar]. G. Lakoff va M. Johnson konseptlarni inson tajribasi asosida shakllanadigan kognitiv birliklar sifatida izohlaydilar [3, 3–5-betlar]. Z. Maslova esa konseptni madaniyat va til tutashgan nuqta sifatida baholaydi [6, 36–38-betlar].

Paremiologiya maqol va matallarni oʻrganuvchi tilshunoslik sohasi boʻlib, unda xalq donishmandligi, axloqiy meʼyorlar va milliy tafakkur oʻz aksini topadi. G. Mieder maqollarni “xalqning qisqa, ammo chuqur mazmunli falsafasi” sifatida tavsiflaydi [4, 3-bet].

Mazkur tadqiqotda **strukturaviy-semantik yondashuv** asos qilib olinib, maqollar:

1. strukturaviy tuzilishi;
2. semantik

mazmuni

asosida tahlil qilindi.

“Farzand/child” konseptini voqelantiruvchi maqol va matallarning strukturaviy turlari

Oʻzbek va ingliz tillaridagi “farzand/child” konseptini ifodalovchi maqollar strukturaviy jihatdan turli sintaktik modellarga ega boʻlib, ular mazkur konseptning semantik va pragmatik xususiyatlarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot jarayonida mazkur paremiologik birliklar quyidagi asosiy strukturaviy turlarga ajratildi.

1. Sodda gapli maqollar

Bu turdagi maqollar sintaktik jihatdan ixcham boʻlib, umumlashtirilgan hayotiy tajriba va ijtimoiy bahoni ifodalaydi. Sodda gapli maqollarda “farzand/child” konsepti koʻpincha metaforik yoki nominativ birliklar orqali aks etadi hamda ota-ona va jamiyat nuqtayi nazaridan baholanadi.

Masalan, **“Farzand — ota-onaning koʻzgusi”** maqolida farzand ota-onaning tarbiyasi va axloqiy qiyofasini aks ettiruvchi timsol sifatida talqin qilinadi. Ingliz tilidagi **“Children are the future”** maqolida esa *child* konsepti jamiyat istiqboli va davomiyligi bilan bogʻlanib, kollektiv ongda ijobiy semantik yuklama kasb etadi. Bunday maqollar ikki tilda ham konseptning asosiy yadrosini tashkil etib, tarbiyaviy va ideologik mazmunni ixcham shaklda yetkazadi.

2. Qoʻshma va murakkab tuzilmali maqollar

Mazkur guruhga kiruvchi maqollarda sabab–natija, shart–oqibat yoki izohlovchi munosabatlar ochiq yoki bilvosita tarzda ifodalanadi.

Oʻzbek tilidagi **“Farzandli uy — fayzli uy”** maqolida farzandning mavjudligi oilaviy baraka va fayzning asosiy manbai sifatida koʻrsatiladi. Ingliz tilidagi **“Spare the rod, spoil the child”** maqolida esa tarbiya jarayonida qatʼiyat va nazorat yetishmasligi salbiy natijaga olib

kelishi sabab–natija munosabati orqali ifodalanadi. Bunday maqollar “farzand/child” konseptini faqat biologik birlik sifatida emas, balki tarbiya, mas’uliyat va axloqiy nazorat bilan uzviy bog’liq ijtimoiy hodisa sifatida namoyon etadi.

3. Qarama-qarshilikka asoslangan strukturalar

Antitezaga qurilgan maqollar “farzand/child” konseptining baholovchi va didaktik jihatlarini yanada kuchliroq ochib beradi.

O‘zbek tilidagi “**Bolali uy bozor, bolasiz uy mozor**” maqolida qarama-qarshi obrazlar orqali farzandli va farzandsiz hayot keskin qiyoslanadi. Ingliz tilidagi “**Little children, little problems; big children, big problems**” maqolida esa farzandning yoshi ortishi bilan bog’liq mas’uliyat va muammolar miqdoran va sifat jihatdan oshib borishi antitetik parallelizm orqali ifodalanadi. Ushbu turdagi maqollar har ikki tilda ham faol qo‘llanib, asosan didaktik va ogohlantiruvchi vazifani bajaradi hamda xalq pedagogikasining muhim unsuri sifatida namoyon bo‘ladi.

Umuman olganda, “farzand/child” konseptini voqelantiruvchi maqollarning strukturaviy xilma-xilligi mazkur konseptning til va madaniyatdagi ko‘p qirrali tabiatini ko‘rsatadi. Har bir strukturaviy tur konseptning muayyan semantik aspektini — baholash, tarbiya, ijtimoiy mas’uliyat va madaniy qadriyatlarni — yoritishga xizmat qiladi.

“Farzand/child” konseptini voqelantiruvchi maqol va matallarning semantik turlari

O‘zbek va ingliz tillaridagi paremiologik birliklar tahlili shuni ko‘rsatadiki, “farzand/child” konsepti xalq tafakkurida turli semantik modellarda voqelanadi. Ushbu modellar konseptning baholovchi, ijtimoiy va kelajakka yo‘naltirilgan jihatlarini yoritib beradi. Tadqiqot natijasida mazkur konsept quyidagi asosiy semantik turlarga ajratildi.

1. Farzand/child — qadriyat

Ushbu semantik modelda farzand eng oliy ne‘mat, boylik va bebaho qadriyat sifatida talqin qilinadi.

O‘zbek tilidagi “**Farzand — davlat**” maqolida farzand moddiy boyliklardan ustun qo‘yilib, inson hayotidagi eng katta saodat sifatida baholanadi. Ingliz tilidagi “**Children are a treasure**” maqolida ham shunga yaqin semantik mazmun kuzatilib, farzand “xazina” metaforasi orqali yuqori qiymatga ega obyekt sifatida konseptualizatsiya qilinadi. Har ikki tilda ham mazkur model farzand konseptining ijobiy baholanishini aks ettirib, madaniy qadriyatlar tizimida markaziy o‘rin egallaydi.

2. Farzand/child — mas’uliyat

Bu semantik turda farzand ota-ona va jamiyat zimmasiga yuklangan axloqiy hamda ijtimoiy mas’uliyat manbai sifatida talqin qilinadi.

O‘zbek tilidagi “**Bola tarbiyasi — ota-ona burchi**” maqolida tarbiya jarayoni bevosita ota-onaning vazifasi sifatida belgilanadi. Ingliz tilidagi “**It takes a village to raise a child**” maqolida esa farzand tarbiyasi faqat oilaning emas, balki butun jamiyatning umumiy mas’uliyati ekanligi ta’kidlanadi. Ushbu semantik modelda “farzand/child” konsepti individual hodisadan ijtimoiy institut darajasiga ko‘tarilib, jamiyatning axloqiy barqarorligi bilan bog‘lanadi [6, 90–102-betlar].

3. Farzand/child — kelajak

Mazkur semantik modelda farzand insoniyat va jamiyatning davomiyligini ta’minlovchi, kelajakni shakllantiruvchi kuch sifatida konseptualizatsiya qilinadi.

O‘zbek tilidagi “**Farzand — nasl davomchisi**” maqolida farzand avlodlar uzviyligini ta’minlovchi biologik va madaniy meros tashuvchisi sifatida ifodalanadi. Ingliz tilidagi “**Children shape tomorrow’s world**” maqolida esa farzand jamiyatning kelgusi qiyofasini belgilovchi faol subyekt sifatida talqin qilinadi. Bu semantik turda farzand konsepti istiqbol, umid va taraqqiyot bilan uzviy bog‘lanadi.

Umuman olganda, “farzand/child” konseptining mazkur semantik turlari o‘zbek va ingliz

paremiologik manzarasida o‘zaro uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘lib, konseptning aksiologik (qadriyat), ijtimoiy (mas’uliyat) va temporallik (kelajak) o‘lchamlarini yoritadi. Ushbu modellar konseptning ko‘p qatlamli kognitiv tuzilmasini ochib berishga xizmat qiladi.

O‘rganilgan materiallardan ko‘rinib turibdiki, “farzand/child” konsepti o‘zbek va ingliz tilidagi maqol va matallar orqali turli struktura va semantik turlarda voqelantiriladi. Bu konsept:

- farzand qadriyatini aks ettiruvchi, uning jamiyat va millat uchun muhimligini bildiruvchi maqollarda ifodalanadi;
- farzand tarbiyasidagi ota-ona mas’uliyati va ijtimoiy burchni ko‘rsatadigan maqollarda namoyon bo‘ladi;
- kelajak avlod va nasl davomchisi sifatida farzandning rolini ochib beradigan strukturalarda uchraydi.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik konseptning semantik va strukturaviy rang-barangligini belgilaydi [1, 125–127-betlar; 2, 90–92-betlar]. O‘zbek maqollari milliy tafakkur va an’anaviy qadriyatlarni ifodalasa, ingliz maqollari ushbu konseptni kengroq ijtimoiy kontekstda voqelantiradi. Shu sababli “farzand/child” konsepti xalq donishmandligi va tilning kognitiv ifodasini o‘rganish uchun muhim ilmiy manba sifatida xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek va ingliz tillaridagi maqol va matallarda “farzand/child” konsepti strukturaviy va semantik jihatdan rang-barang tarzda ifodalanadi. Mazkur konsept har ikki xalq paremiologik manzarasida muhim aksiologik va ijtimoiy yuklamaga ega bo‘lib, oila, tarbiya, mas’uliyat, kelajak va qadriyat tushunchalari bilan uzviy bog‘liq holda voqelanadi. Strukturaviy tahlil natijasida “farzand/child” konseptini ifodalovchi maqollar sodda gapli, qo‘shma va murakkab tuzilmali hamda qarama-qarshilikka asoslangan sintaktik modellarda namoyon bo‘lishi aniqlandi. Bu esa konseptning paremiologik ifodasida sintaktik qurilmaning ham muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Semantik tahlil esa mazkur konseptning uch asosiy modelda — **qadriyat**, **mas’uliyat** va **kelajak** sifatida konseptualizatsiya qilinishini ko‘rsatdi. O‘zbek tilidagi maqollarda farzand ko‘proq oilaviy tayanch, baraka va nasl davomiyligi bilan bog‘liq holda talqin qilinsa, ingliz tilidagi maqollarda u tarbiya, ijtimoiy javobgarlik va shaxsiy shakllanish nuqtayi nazaridan ifodalanadi. Shunday qilib, “farzand/child” konsepti o‘zbek va ingliz tillarining paremiologik fondida milliy madaniyat, xalq tafakkuri va ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiruvchi muhim lingvokognitiv birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur konseptni qiyosiy o‘rganish til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib berish, shuningdek, paremiologik birliklarning kognitiv va lingvokulturologik salohiyatini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words. – Oxford, 1997. – P. 112–127.
2. Taylor A. The proverb. – Cambridge, 1931. – P. 78–92.
3. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – P. 3–5.
4. Mieder W. Proverbs: a handbook. – Westport: Greenwood Press, 2004. – P. 3.
5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста. – Киев, 2004. – С. 90–102.
6. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. – М.: Академия, 2004. – С. 36–38.